

Kungariket
Kungsör

GR
S

Kungligast i Kungsör

Gustav Eriksson Vasa, 1496–1560.

Gustav Vasa sägs ha varit misstänksam, nitisk och sparsam. Men den misstänksamme gör inget förhastat. Den nitiske är noggrann med detaljerna. Och den sparsamme har lärt sig att se det bestående som det mest värdefulla.

Det var således ingen blåögd slarver som 1538 köper Kungsörs gård jämte 37 andra gårdar och 7 torp. Kungen har som alla kloka bostadsspekulanter vägt för och emot och valt bland de bästa objekt som fanns att få. Att han inte sköter betalningen helt korrekt är en annan historia.

I Kungsör bor han kungligt. Ty vad är kalla och dragiga slott, fyllda av ståhej och mest byggda för att imponera på andra, mot en skön, privat gård i den vackraste natur.

Gården kräver underhåll och omfattande ombyggnationer. Marken skall invallas, dikas och skötas. Det ger arbete åt folk som måste bo någonstans. Bostäder uppförs på båda sidor av ån. Därmed uppstår samhället Kungsör.

Gustav Vasa vistades ofta och länge på sin gård Kungsör. När hans yngsta dotter Elisabeth föds är han här hela sju veckor i sträck. Platsen inspirerar till brevskrivande. Inte mindre än 111 brev finns bevarade från just den här perioden. Av breven kan man utläsa att kungen inte bara är de stora dragens man, även detaljer intresserar. Det ger breven en skarp, nagelfarande ton. Bybor i Torpa som vill byta till sig en lite större klocka från det nedlagda klostret i Eskilstuna får till svar att den behövs för rikets nödtorft för

Bo i Kungsör.

Alla kan inte som Gustav Vasa köpa egen ”kungsgård” i Kungsör, även om fantastiska boställen i trakten då och då dyker upp på marknaden. Men man kan bo kungligt ändå.

Nuvarande Kungsörs kommun uppstod 1971 i samband med den stora kommunsammanslagningen. Då växte villabebyggelsen på både den västra och östra sidan av samhället. Samtidigt inleddes ett stort kommunalt bostadsbyggande. Många äldre fastigheter revs och tomterna bebyggdes med moderna trevåningshus.

Det gör att Kungsör idag kan erbjuda alla typer av bostäder, villor, radhus, hyres- och bostadsrätter både i kommunal och privat regi. Till priser som gör att ”stockholma-

omgjutning till skyttet. Man kan anta att byborna därmed kände sig småaktiga.

Men i breven till drottningen och barnen är tonen betydligt kärvännigare. I ett brev till svågern instruerar han denne noggrant i hur barnen skall omhändertas vid en resa till pappa i Kungsör. De kommer att färdas över land och vatten och skall ha god tillsyn och tas väl om hand med kläder och annat ty köld och frost är verkligt farligt. De skall vakas noggrant över och ges den mat de vill ha.

Med brevet skickas därför de godaste pomeranser. Men slutet av brevet avslöjar kungens misstänksamma sinnelag: ”Men vi tror väl att andra gör snart slut på dem (pomeranserna) om de själva får råda”. Barnen fick alltså apelsiner, som då var så exotiska att det sannolikt var bland de första i landet. Och garanterat de första i Kungsör.

Kungens lite kitsliga sätt kan ha haft sina rättmätiga orsaker. Han sägs ha varit svag för sötsaker. För att inte tala om mjöd, som tyvärr både var söt och hans favoritdryck. All sötma var mer än hans tänder och käkben tålde. Och vad hans tandläkare kunde råda bot på.

Man kan därför förstå att han sökte tröst och vila i sitt Kungsör. Inte mindre än 40 gånger var han här trots mycket att stå i. Och en resväg som på den tiden var både lång och mödosam.

re” som byter till vår miljö får mycket pengar över till annat.

I Kungsör bor för närvarande ca 8.300 människor, som på promenaden gärna besöker alltings ursprung; platsen där Kungsörs gård stod. På resterna av Gustav Vasas kungsgård, inköpt 1538, står idag ortens Hembygdsmuseum. Platsen kallades på sin tid både Ören och Ulvesund och ligger vid Arbogaåns utlopp i Mälarfjärden nära nuvarande centrum.

Kungsgården och övriga kungliga byggnader, gården omfattande på sin tid en klunga stora byggnader, ödelades av en stor brand 1822.

Allt sedan dess är det enbart vanligt folk som bor kungligt i Kungsör.

Galen i Kungsör

Erik XIV, 1533–1577.

Gustav Vasa hade, som vi redan hört, ofta med sig sina barn till gården Kungsör. Hertig Erik var 7 år när han var med första gången.

Redan när han var 17 år började pappan ge honom uppgifter som på bästa sätt skulle skola honom till den som bestämmer. Mycket av regerandet handlade om att se till att fogdarna redovisade rätt, att skatterna togs om hand på bästa sätt och att tjänstemännen inte fuskade. Det vill säga redan då handlade det om det som upptar stor del av dagens regerande.

1555 är han mogen att fatta ett antal beslut även över Gården. Han befäller att tre eller fyra kvinnor skall anställas. Där skall de spinna och väva. Året därpå beordrar han Markus Clingesten att se över dammarna i Kungsör. Vi antar att det är dammbygget vid Runna Kvarn som avses. Han ber Jöns Hansson att skicka arton (!) dykare till Ulvesund, som orten heter innan Kungsör tar över. Befäller Erik Håkansson att skicka skiffer, fönsterbågar, en snickare och tre glasmästare till Ulvesund.

Det är uppenbart att Erik var, om uttrycket tillåts, ”galen i Kungsör”. Här ville han stanna; bevara, utveckla och förfina.

1561 sätter han sig på tronen med självklar min. Han är arvfurste, redan hyllad som blivande kung, beläst, språk-

kunnig, musikalisk och konstnärlig. Han spelar både fotboll och tennis, det senare har han lärt av brodern Johan som på Eriks vägnar varit i England för att framföra Eriks frieri till drottning Elisabeth.

Blygsamhet är inte ett av kungens karaktärsdrag. Han uppskattar såväl makt som prakt. Det framgår inte minst av det kända porträtt, där han ståtar i all sin prakt med röda silkestrumpor, som han låter van der Meulen måla redan 1561. Porträttet är i första hand avsett att behaga Elisabeth.

Våren 1561 vistas Erik i Kungsör. Det är där han får rådet att beveka drottningen med fagert porträtt och smickrande brev. Rådet kommer från affärsvännen Dymock som är på besök. De båda ses spankulera i de vackra omgivningarna ivrigt sysselsatta med att tala juvel- och kärleksaffärer. Bland annat ses de på ”en kulle” där Erik planerar att anlägga ett slott. Man antar att ”kullen” är Jägaråsen.

Historien får emellertid ett annat slut, Elisabeth förhåller sig kallsinnig, slottet på Jägaråsen blir inte av. Med åren börjar hans mentala hälsa vackla. Han drabbas av sinnessjukdom, störtas från tronen och fängslas.

Som fånge på Gripsholms slott befinner han sig, symboliskt nog, mitt emellan det pliktfyllda livet i Stockholm och det privata fria livet i Kungsör.

Han dör, möjligen förgiftad, på Örbyhus slott 1577.

Vägen till Kungsör.

Kungsör ligger inte där det ligger av en slump utan vid vatten- och landsvägar åt alla håll. Tidigt var förstås läget vid Mälaren avgörande. Den vägen nådde man Stockholm ”snabbt och bekvämt”. Med båt eller med häst och släde.

Åt andra hållet nådde man Arboga via Arbogaån, som smyger längs Kungsörs centrala del. En bit in på 1600-talet tillkom Hjälmare kanal, vilket skapade en förbindelse mellan Mälaren och Hjälmaren. Vid förra sekelskiftet angjorde inte mindre än ca tusen fartyg Kungsörs hamn årligen. Idag är det framför allt fritidsbåtarna som nyttjar dessa unika vattenstråk.

Åt alla väderstreck strålar ett väl utbyggt vägnät, men framför allt är det snabba E20 som, på lagom bulleravstånd, gör orten lätt att nå med bil och buss.

Ändå är det tåget, och dess snabba utveckling på senare tid, som flyttat Kungsör ännu mer in i händelsernas centrum. Längs Svealandsbanan sveper idag snabbtåg till

Stockholm på 1 timme och 20 minuter. Redan under 2005 kommer ännu modernare, och bekvämare, tvåvåningståg att sättas in. Andra tåg tar resenären till t.ex. Göteborg via Arboga.

(Tåget till och från Kungsör angör än idag den station där stadens store son, filmkomikern Thor Modéen, föddes och där hans far var stins).

Närheten till Västerås och Örebro flygplatser gör även flyget till ett väsentligt resealternativ.

I dagens moderna trafikliv rör sig allt oftare bara själva meddelandet. I Kungsör har nära 100% av alla invånare möjlighet att nå världen via bredband.

Runt knuten har man post, banker, försäkringskassa, arbetsförmedling, systembolag, apotek och butiker för det mesta man dagligdags behöver. Ur kran kommer vatten från en grusås intill av sådan kvalitet att den som vill göra affärer på vatten på flaska här har det extra svårt.

Bildad i Kungsör

Johan III, 1537–1592.

Bröderna Erik och Johan var ofta med sina föräldrar i Kungsör. Den tiden torde ha varit den lyckligaste bröderna fick tillsammans. Som vuxna blev de bittra motståndare.

Först spärrade Erik in Johan på Gripsholms slott. Där satt han i fyra år innan han fick en fristad i sin barndoms älskade Kungsör. Här levde han idylliskt familjeliv med hustrun Katarina och sonen Sigismund, som alltså ”mådde som en prins i Kungsör” innan han blev kung i både Sverige och Polen.

Sedan, när Johan övertagit makten, spärrade han i sin tur in Erik på olika slott från vilka Erik gjorde flera försök att rymma. Frukten för att Erik skulle bli fri föranledde Johan att samla ärkebiskopen och biskoparna i Strängnäs och Västerås till sammanträde på Ulvesunds gård i Kungsör den 13 september 1569.

Där undertecknades ett betänkande som slog fast att Eriks liv ej skulle skonans om uppror utbröt. ”Detta vårt rådslag med egna händer hava underskrivit”.

Den trägna vistelsen i Kungsör gjorde att Johan lärde känna bygden väl. Han tyckte om läget vid Mälaren. Men som kung ökade hans krav på bostadsstandard. 1579 ville hans syster Elisabeth, som var född i Kungsör, hälsa på

honom. Johan skrev tillbaks och menade att hon borde vänta eftersom han ännu inte funnit ”lämplig lägenhet”.

Ett par år senare börjar han bygga ett pampigt slott, likt en italiensk renässansvilla med fyra korsarmar, uppe på Jägaråsen. Grunden syns än idag. Arkitekt är ”husarkitekten” Wilhelm Boy, betydligt mer känd för att ha ritat det ursprungliga Drottningholms slott, vilket Johan lät uppföra till sin hustrus, drottning Katarina, ära.

Från Johans tid i Kungsör finns många brev bevarade, även från drottningen. Också det lilla avhandlas, som när Johan bestämmer om en orgel och om organistens lön. 1579 befriar han invånarna i Barkarö socken från ”skjutsningstvånget” så länge inte kungen själv vistas på Kungsgården i Kungsör. Samma år startas en skeppsgård, en varvsrörelse vid Ulvesund där bl.a. hovjakten Ulfven och Kongsörs-jakten byggs.

Johan III var en bildad man; språkkunnig och kulturintresserad, kunnig i arkitektur och teologi. Det senare ledde honom såväl till många kyrkliga tvister som till ett stort intresse för vården av medeltida kyrkor.

Från England tog han både tennisen och fotbollen till Sverige.

Kulturen i Kungsör.

Centrum för Kungsörs kulturliv är biblioteket. Här finns inte mindre än 57.000 böcker och åtskilliga tidningar och tidskrifter. Men här föreläses och hålls författaraftnar också. Och visas konst.

Andra träffpunkter är Thor Modéen-teatern, en scen som drar såväl teater- som musikpublik. Här finns dessutom Kungsörs biograf som satt en ära i att ofta vara först i landet med de senaste filmerna.

Andra flitigt använda estrader är Kung Karls kyrka, Centrumkyrkan, Kaplansgården och Slussen. Här arrangerar t.ex. ABF, Kungsörs Kommun, Kultur & Fritid och Västmanlandsmusiken hör- och sevärt för alla.

Ett rikt föreningsliv bidrar med mängder av egna program. Bland annat arrangerar Kungsörs Film & Teaterförening en årlig minifilmfestival.

Johan och inte minst Gustav III skulle bara ha vetat!

A portrait of a man in 17th-century attire. He has a light complexion, a thin mustache, and a goatee. He is wearing a white lace collar, a white ruffled sleeve with floral embroidery, and a white tunic with a gold belt and floral patterns. The background is dark and textured. The text "Made in Kungsoor" is overlaid in white serif font across the center of the image.

Made in Kungsoor

Gustav II Adolf, 1594–1632.

Denne, kanske den mest begåvade av Vasaättens regenter, fick Kungsörs Kungsgård i förläning. Innan alla krig upptar hans tid reser han gärna hit, ofta tillsammans med sin trogne medhjälpare Axel Oxenstierna. Första besöket inträffar 1612. Till det levererar kyrkoherden i Björskog vetemjöl, rågmjöl, fläsk och annat viktigt.

Bland annat reser han till Ulvesund (Kungsör) i sällskap med sin gode vän för att finna tröst sedan det visat sig att han inte lyckats övervinna sin mors motstånd mot hans önskan att förmäla sig med Ebba Brahe.

Från Kungsör skriver han flera brev. Bland annat utfärdar han ett brev till Oloff Simonsson som garanterar denne

fyra tunnor råg årligen som tack för lång och trogen tjänst. 1627 utfärdar han gåvobrev till Wurmbrandt mot att denne förband sig att upprätta ett kanongjuteri på Julita gård, tre mil från Kungsör.

Under sin regeringstid anlägger han ett vantmakeri, som är ett ylletygsväveri, i Östuna och ett i Kungsör. Därmed bidrar han tidigt till traktens långa hantverks- och industritradition.

Innan han blev kung var han Hertig av Västmanland. Att han, även efter trontillträdet då och då skrev sig som sådan, får väl anses vara en hyllning till länet med vilket han hade starka band.

Företagsam i Kungsör.

Kungsgården, denna den kungliga maktens boning, och det geografiska läget gjorde att Kungsör tidigt blev ett småindustriellt centrum. Under Vasa- och stormaktstiden uppstod ett flertal företag som t.ex. tegelbruk, kvarnar, sågverk, vantmakeri och inte minst skeppsgård och varv.

Traditionen fortlevde och många är de industrier som startats under årens lopp. Den första moderna industrin blev Kungsörs Ångsåg som än idag, efter många ombildningar, lever kvar som Kungsörs Plast.

Den som besöker Kungsör kan inte undgå att lägga märke till den imponerande byggnad som tronar i centrum. ”Bleckis” inrymde under sin storhetstid en dåtida storindustri med 140 anställda under namnet Kungsörs Bleckkärlsfabrik. De flesta svenska hem nyttjade på sin tid produkter därifrån.

En annan känd företagsprofil är ”Schelin-varvet” eller

som det rätteligen heter Kungsörs Båtvarv. För den invigde ökar här pulsen. I det som blev ett av världens främsta yachtvarv började Oscar Schelin på 20-talet bygga sina världsberömda kappseglingsbåtar. Än idag drivs varvet vidare av familjen Schelin.

Vid 1900-talets början etablerade sig fabrikererna Sörberg och Hoving i Kungsör. Först med att tillsammans tillverka vattenledningsarmatur sedan med att var för sig driva egna företag. Hoving startade armaturfabriken SVEA och Sörberg är än idag ett välkänt företagsnamn i Kungsör.

Idag verkar här dessutom företag som Strängbetong, Finnveden, Car-o-liner, Möbelfabriken Thule AB, telecomföretaget Transcom och Kungsörs Skylt. Tidigare nämnda och många andra inte att förglömma.

Ibland kallar man Kungsör för ”Mälardalens Gnosjö”. Och det med viss rätt.

Ung i Kungsör

Kristina, 1626–1689.

Kristina, som var dotter till Gustav II Adolf och Maria Eleonora vistades ofta i Kungsör. Som trettonåring var hon här tillsammans med sin mor i fem månader. Ett av hennes stora intressen var att rida. Mer kvinnliga göromål avstod hon gärna ifrån.

”Kan jaga till häst i tio timmar. Det finns ingen i Sverige, som bättre än hon förmår att med en enda kula fälla en hare i språnget”, skrev franske sändebudet Pierre Chanut.

Ridövningarna försiggick i labyrinten Rundelborg, in- till Johan III:s tilltänkta slottsbyggnad. Labyrinten heter därför än idag ”Drottning Kristinas ridbana”.

Kristina tyckte dessutom om att lära sig. Hon fick gedigen intellektuell utbildning, skrev bland annat på latin, och blev en konstens och vetenskapens beskyddare.

Gå i skola i Kungsör.

Kristina fick den bästa utbildning man på den tiden kunde få. Man kan emellertid undra, som lek med tanken och om det gick att mäta, hur mycket hon kunde jämfört med dagens skolelever.

Dagens och gårdagens scheman var dessutom inte helt lika. Ett av hennes stora, viktiga ämnen var t.ex. latin.

Efter grundskolan kan dagens elev i Kungsör välja Ulvesundsgymnasiet, ett litet gymnasium med stora möjligheter. Skolans naturnära läge gör även att en stor del av utbild-

Från Kungsör skrev hon brev (på latin) till sin fasters man Johan Kasimir. I ett av breven anar man att hon inte är särskilt förtjust i den nya hovmästarinnan för där står ”Just nu kom hovmästarinnan fru Beata och hennes dotter; ju fler desto sämre”.

Sista besöket i Kungsör inträffar 1652. Hennes mor, som vistades här, har blivit något krasslig och Kristina hatar hit. Under besöket får hon bud om att hennes gunstling, den spanske diplomaten Pimentelli, kommit till Stockholm. Omedelbart sätter hon sig till häst och rider den långa vägen till Stockholm på 14 timmar (!).

Hennes namn finns väl bevarat i Kungsör. Här finns, förutom den omtalade ridbanan, även Drottning Kristinas väg och församlingshemmet Kristinagården.

ningen, utan att någon protesterar, förläggs utomhus.

Andra gymnasieformer finns på nära håll, i grannkommuner som t.ex. Köping. Dit är restiden inte längre än ca en kvart.

För den som lämnat gymnasiet, arbetat några år och upptäcker att lusten att studera vidare återkommer finns i Kungsör Kunskapsporten, Kungsörs lärcenter. Där kan vuxna välja allt från gymnasiekurser till kurser på högskolenivå.

Se edu.kungsor.se/vuxenutbildning

Gammal i Kungsör